

ZWIĄZEK HARCERSTWA POLSKIEGO
KOMENDA CHORĄGWI W BIAŁEJ PODLASKIEJ

HARCERSTWO NA PODLASIU

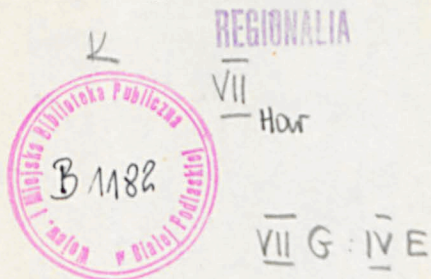
(1916-1939)

BIAŁA PODLASKA – WRZESIEŃ 1987

ZESPÓŁ REDAKCYJNY: Mieczysław Maciejczyk (przewodniczący), Henryka Król i Stanisław Kałuża (zastępcy przewodniczącego), Bronisław Czyżyk, Ewa Gębala, Wacław Kononow, Augustyn Kuszneruk, Helena Markowska, Barbara Siwek, Jerzy Sroka, Kazimierz Waszczuk (członkowie)

Redakcja i opracowanie tekstu: Jerzy Sroka

Redaktor techniczny: Bolesław Ługowski

943. 8.081(438)A/2: 329.78(221)

Miejska Biblioteka Publiczna
Białe Podlaskie

Fotografie ze zbiorów Komisji Historycznej Białkopodlaskiej Chorągwi Związku Harcerstwa Polskiego.

HARCERSTWO NA PODLASIU (1916–1939)

Harcerstwo polskie, jako ruch społeczno-wychowawczy młodzieży, zapoczątkowane zostało przez entuzjastę i pioniera tego ruchu – Andrzeja Małkowskiego w roku 1910 w zaborze austriackim. Andrzej Małkowski (1899–1919) tworzył i rozwijał harcerstwo polskie w oparciu o niektóre wzory skautingu angielskiego gen. Baden-Powella. Początkowo były to tajne patrole a potem drużyny łskautów. Na Podlasiu, pierwszą tajną drużynę skautów zorganizował w Siedlcach w roku 1911 Antoni Żachowski. W roku 1912 tajne patrole skautów istniały w Łukowie. W tym to okresie odpowiedzialnym za rozwój tajnego skautingu na Podlasiu i Lubelszczyźnie był Jan Sikorski.

Harcerstwo polskie tworzyło się i rozwijało w końcowym okresie zaborów i w latach pierwszej wojny światowej (1914–1918), w walce narodowo-wyzwoleńczej, w ruchu niepodległościowym, ogarniającym społeczeństwo polskie w trzech zaborach: austriackim, pruskim i rosyjskim a w nich kręgi patriotycznej młodzieży. Swój pełny wyraz oraz bardziej zorganizowaną formę i treść ruch skutowski znalazł w Związku Harcerstwa Polskiego w roku 1918, już w Polsce Niepodległej.

Zasady ideowo-wychowawcze harcerstwa polskiego zostały określone i zawarte w przyrzeczeniu i prawie harcerskim. Obowiązywały one, były kontynuowane i rozwijane w okresie międzywojennego dwudziestolecia, aż do wybuchu drugiej wojny światowej, we wrześniu 1939 roku. Zasady te, już w początkach niemieckiej okupacji, przejęło konspiracyjne harcerstwo polskie, występujące pod nazwą (kryptonimem) „Szare Szeregi”. Zasady te były również podstawą tworzenia i organizowania harcerstwa w pierwszych latach Polski Ludowej, pozostawiając swój trwały ślad w harcerskiej historii i tradycjach.

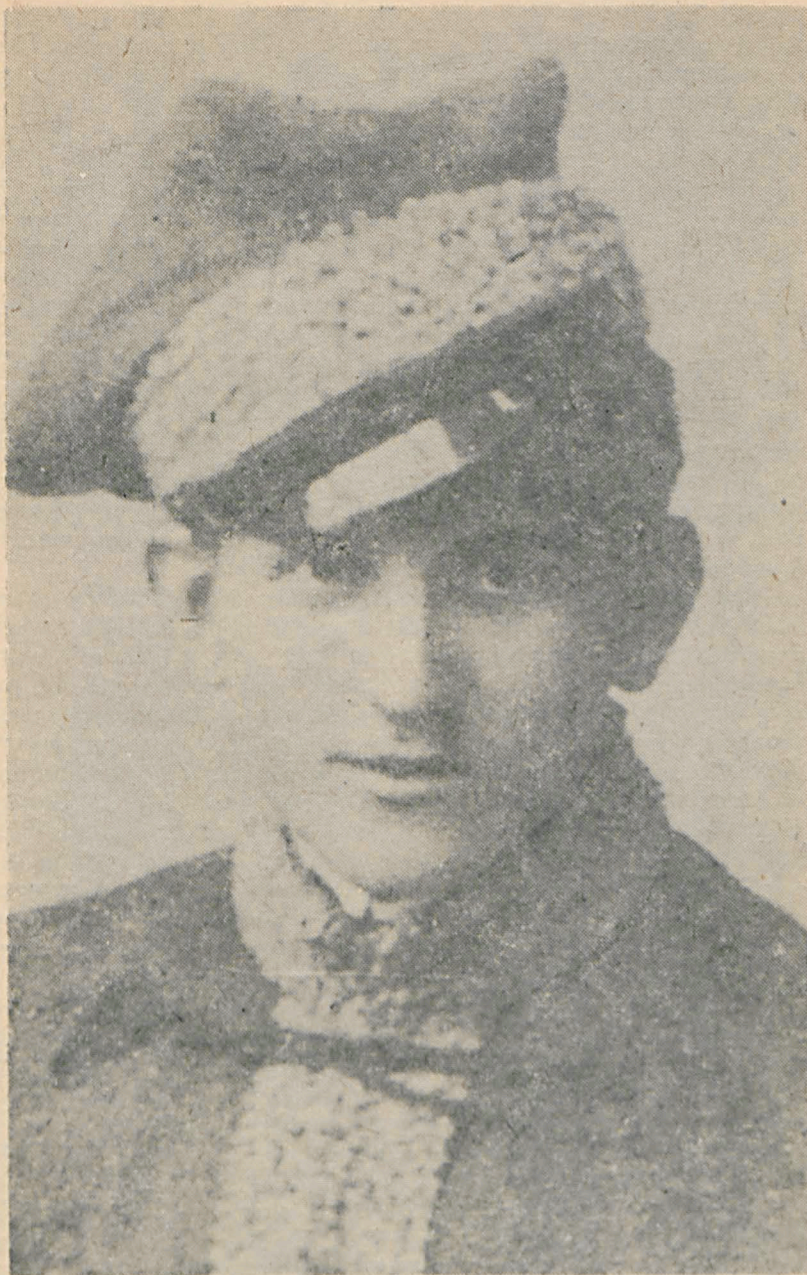
Historia harcerstwa na Podlasiu sięga swym początkiem, jak już wspomniano, roku 1911, lecz w naszym, białkopodlaskim regionie roku 1916. Pierwszą drużyną harcerską w Białej Podlaskiej była Drużyna im. księcia Józefa Poniatowskiego, zorganizowana właśnie w marcu 1916 roku przez działaczy niepodległościowych: Stefana Okulę i Korybskiego. Istniała ona przy białskim gimnazjum i do roku 1917 prowadzona była przez Sta-

niśława Marca, a potem, do roku 1919, przez Stanisława Stasiwicza. Drużyna ta liczyła wówczas około 70 harcerzy i harcerek i składała się z dwu plutonów męskich (po 20 harcerzy w każdym plutonie) i plutonu żeńskiego (30 harcerek). W maju 1919 roku ksiądz Władysław Frelek, dyrektor białskiego gimnazjum, pod naciskiem niemieckich władz okupacyjnych, rozwiązał drużynę harcerską. Dopiero w roku 1920 profesor Mincer i Jan Ostrowski ponownie zorganizowali drużynę harcerską przy białskiej szkole średniej, przyjmując poprzednią nazwę drużyny. Również w roku 1916 drużyna harcerska powstała w Radzynie Podlaskim, a zorganizował ją Józef Ponikowski.

Pierwszą drużynę harcerską na podlaskiej wsi zorganizował w roku 1917 Julian Abramowicz, młody nauczyciel wiejski i członek Polskiej Organizacji Wojskowej. Drużynę tę, liczącą około 120 osób tworzyli chłopcy ze wsi: Dziegciarka, Aleksandrówka, Dubów i Dokudów, położonych w pobliżu Białej Podlaskiej. Julian Abramowicz w swej pracy z młodzieżą wiejską oparł się na podręcznikach Andrzeja Małkowskiego i na tłumaczeniach książki o skautingu gen. Roberta Baden-Powella. Publikacje te w latach zaborów dotarły i na Podlasie. O wiejskich, podlaskich skautach ze wspomnianych wsi tak pisał Aleksander Nikończuk – ochotnik wojenny, harcerz, nauczyciel i działacz harcerski z okresu międzywojennego dwudziestolecia.

„Trudy wojenne i marsze znosili malcy z taką wytrwałością i męstwem, że zyskali podziw i szacunek starszej, powiackiej wiary. Gnali „dziegciarscy wojacy” z kijami po łąkach, rannym dżdżem zroszonych, gnali po wertepach tajemnych... Od świtu do nocy... Jak rysie skradali się poprzez gęste podszycia z kijem, jak z karabinem, szli na wywiady... I najświęszym marzeniem ich było, aby takowy zamienić na karabin. Zawsze im było śpieszno. Zawsze wesoło, zawsze z pieśnią bojową na ustach. Kochał ich „Julek” (Julian Abramowicz – przyp. red.) – i oni jego!.. Wszystko potem cieszyło się i radowało, spoglądając na te karne szeregi, na przyszłych polskich żołnierzy. A w okresie tajnej pracy... las skwapliwie strzegł swych tajemnic. Czasami cmentarz widział jakieś skradające się postacie – i tak – do czasów odzyskania niepodległości.”

W kronikach i rozkazach harcerskich z tamtych lat pozostały już nikt i rozproszone ślady działalności harcerskiej na Podlasiu. Wskazują one, że w Walnym Zjeździe w Lublinie, odbywającym się w dniach 1 i 2 listopada 1918 roku brali udział delegaci z Białej Podlaskiej, Chotyłowa i Terespoła nad Bugiem. Wprawdzie harcerstwo podległe organizacyjnie Naczelnej Ko-

Julian Abramowicz, pionier harcerstwa na Podlasiu

mendzie Harcerstwa Polskiego powstało 25 września 1918 roku, to wspomniany Walny Zjazd dokonał dopiero zjednoczenia polskiego harcerstwa działającego w trzech zaborach.

Po czasach wojennych – tragicznych i burzliwych, w roku 1921 ożywiły się na nowo środowiska podlaskiej młodzieży w Białej Podlaskiej, Leśnej Podlaskiej, Chotyłowie, Międzyrzecu Podlaskim, Radzyniu Podlaskim i Terespolu nad Bugiem. Przy końcu 1921 roku w Białej Podlaskiej istniały dwie drużyny harcerskie: I Drużyna harcerska (męska) im. księcia Józefa Poniatowskiego, prowadzona przez Jana Ostrowskiego oraz Drużyna harcererek im. Henryki Pustowójtówny, prowadzona przez Zofię Kukularkówną. Drużyna żeńska działała pod opieką Komendy Hufca Harcerzy. W Terespolu nad Bugiem istniały i działały w tym okresie cztery drużyny harcerskie: dwie męskie i dwie żeńskie. Pierwszą drużynę harcerzy prowadził Lucjan Fedorowicz a drugą – Czesław Olszewski. Terespol nad Bugiem, ze swymi czterema drużynami, był wówczas silnym i prężnym ośrodkiem harcerskim w powiecie białskim i z tego tytułu miała tu swą siedzibę Komenda Hufca. Hufcowym Był Jakub Malicki.

Rok 1922 zapoczątkował krótkotrwały, ale pomyślny rozwój podlaskiego harcerstwa. Krzepły organizacyjnie zastępy i drużyny już istniejące, powstawały nowe m.in. w Chotyłowie i Leśnej Podlaskiej. Do ważniejszych wydarzeń tego okresu zaliczyć można m.in. „Dzień Harcerski” zorganizowany przez hufiec białskopodlaski. Organizację i efekty „Dnia Harcerskiego” na Podlasiu ówczesne kroniki określają, jako imponujące. Ponadto w Złocie Okręgu Polesko-Podlaskiego w dniach 4 i 5 czerwca 1922 roku w Brześciu nad Bugiem białski hufiec harcerzy brał udział w zawodach i popisach sygnalizacyjnych, uzyskując prawo hodowli gołębi pocztowych. Otrzymał również instruktora wojskowego do prowadzenia ćwiczeń polowych z bronią. W tym też okresie Komenda Hufca Harcerzy wydawała własne pismo, odbijane na powielaczu.

Stan Hufca (łącznie z drużynami żeńskimi) przedstawiał się przy końcu 1922 roku następująco: dwie drużyny harcerzy i dwie drużyny harcererek w Terespolu nad Bugiem, drużyna harcerzy w Chotyłowie, trzy drużyny (dwie męskie i jedna żeńska) w Białej Podlaskiej i drużyna męska w Leśnej Podlaskiej. Sześć drużyn harcerzy i trzy drużyny harcererek liczyły 255 osób, w tym 193 harcerzy i 62 harcerki.

Lata następne to okres zastoju i stagnacji w działalności harcerskiej na Podlasiu, bowiem w roku 1928 istniały tylko drużyny harcerskie w Białej Podlaskiej, Leśnej Podlaskiej, Między-

Drużyna harcerska przy Szkole Powszechnej w Terespolu nad Bugiem. Zdjęcie z roku 1932.

Dwaj harcerze z Międzyrzecza Podlaskiego (pierwszy z lewej — Józef Nikończuk). Zdjęcie z roku 1928

rzeczu i Radzynie Podlaskim. Wprawdzie w maju 1924 roku nastąpił pewien zryw organizacyjny, związany z uroczystością wręczenia hufcowi białskiemu sztandaru (maj 1924 r.) oraz z I Ogólnopolskim Zlotem ZHP, to jednak stan liczbowy drużyn znacznie się zmniejszył. Likwidacji uległy drużyny w Chotyłowie i Terespolu. Komendę Hufca przeniesiono wówczas do Białej Podlaskiej.

Komendantami białkopodlaskiego Hufca ZHP (męskiego) byli kolejno: Jakub Malicki, F. Więckowski, Józef Sosnowski, Aleksander Nikończuk (od r. 1929 do r. 1933). W roku 1933 hufcowym został podharc mistrz Stanisław Duński. W roku 1935 po Zlocie Jubileuszowym w Spale, hufcowym w Radzynie Podlaskim mianowany został Michał Stefan Lisowski. W roku 1928 hufiec białkopodlaski i radzyński podporządkowano organizacyjnie Komendzie Chorągwi ZHP w Lublinie. W tymże samym roku wyodrębniony został Hufiec Harcerek w Białej Podlaskiej, który do 1935 roku podlegał Chorągwi Poleskiej ZHP.

Jubileuszowy Ogólnopolski Zlot Harcerski, z udziałem delegacji harcerzy i harcerzek z różnych krajów świata, który odbył się w czerwcu 1935 roku w Spale, miał poważny wpływ na znaczne ożywienie działalności harcerstwa w Polsce, a tym samym i na Podlasiu. Od tego pamiętnego i historycznego Zlotu, w którym uczestniczyli również przedstawiciele drużyn i hufców, męskich i żeńskich z Białej Podlaskiej, Międzyrzecza i Radzyna Podlaskiego, największy nacisk w pracy i działalności harcerskiej położony został na wychowanie ideowo-społeczne i na kształtowanie charakterów polskiej młodzieży. Naczelny idealami tego wychowania były: patriotyzm, służba bliźniemu i Ojczyźnie – Polsce.

O harcerskim działaniu i wychowywaniu w duchu tych ideałów tak pisał Michał Grażyński, w okresie lat 1931-1939 przewodniczący Związku Harcerstwa Polskiego: „Trzeba w pracy tworzyć potęgę wyzwolonej Polski, trzeba taką z niej stworzyć siłę w materialnym i moralnym sensie, by nie tylko na wieki się ostała, ale w pierwszym z innymi państwami szła szeregu. Budujemy zatem wielkość Polski w pracy – oto hasło, które powinno położyć swe niezatarte stygmaty na całym systemie wychowawczym, a stać się wiecznie płonącym ogniem serc harcerskich, ich najbardziej realną rzeczywistością i romantyzmem ich marzeń... Jeżeli chcemy nasze życie polskie wzbogacić nowymi wartościami, musimy włożyć ogrom dobrze przemyślanej i uczciwej pracy, opartej o wzajemny szacunek, zaufanie i wspólne umiłowanie tych samych ideałów. Niech nas w harcerstwie jednoczy harcerstwo z ducha i czynu...”

Harcemistrz Stanisław Duński, komendant Hufca Harcerzy w Białej Podlaskiej 1938 r.)

Helena Nikoliszyn — harcerka, działaczka ruchu zachowego na Podlasiu (okres międzywojenny)

Anna Iwanczewska — harcerka z Białej Podlaskiej, organizatorka ruchu zachowego na Podlasiu (okres międzywojenny)

Białska drużyna harcerek w marszu. Drużynę prowadzi Bronisława Jermaszkiwicz (okres międzywojenny).

Białska drużyna harcerek przy Szkole Powszechnej Nr 2 w Białej Podlaskiej (okres międzywojenny)

Żeńska gromada zuchów przy Szkole Powszechnej Nr 2 w Białej Podlaskiej (rok 1936)

Harcerze z Podlasia na Międzynarodowym Zlocie w Spale — czerwiec 1935 r.

Drużyna harcerska im. Lisa-Kuli przy Szkole Powszechnej Nr 3 w Białej Podlaskiej (dzielnica Wola). Zdjęcie z maja 1934 roku.

Niemalą wpływ i udział w tym ideowo-patriotycznym i społecznym wychowaniu młodzieży mieli podlascy nauczyciele - działacze Związku Harcerstwa Polskiego, mocno zaangażowani w pracy z młodzieżą. Byli wśród nich: Aniela Walewska, Maria Tokarska, Ewa Zdziennicka, Leokadia Kubiak, Anna Iwanczewska, Helena Nikoliszyn-Markowska, Helena Tajchert, Aleksandra Rybska, Janina Silkiewicz (Aftykowa), Stanisław Duński, Aleksander Nikończuk, Michał Lisowski, Franciszek Ujma, Piotr Janczara, Bronisław Czyżyk, Antoni Krasieński, Czesław Kondera, Bolesław Hornowski, Feliks Orluk, J. Czajkowski i wielu innych, których imiona i nazwiska uleciały już z pamięci współczesnych.

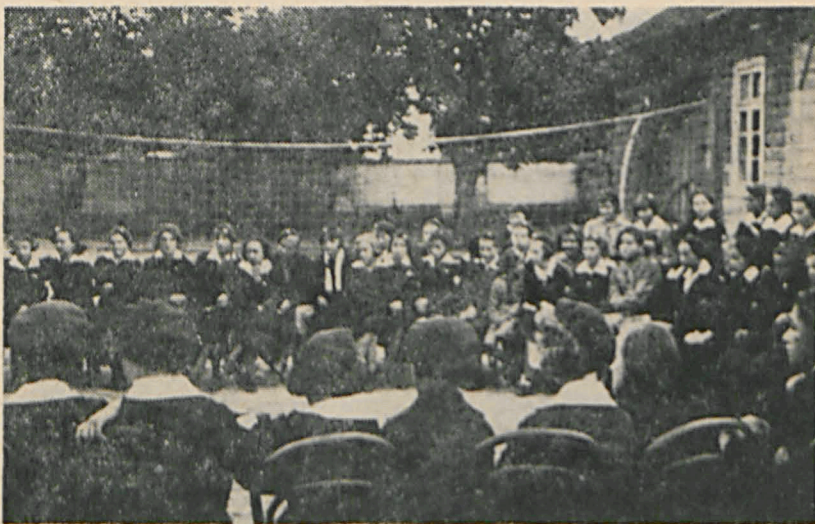
W okresie lat 1935–1939 powstawały na Podlasiu nowe harcerskie zastępy i drużyny, gromady zuchowe. Organizowano różne akcje i kursy szkoleniowe dla instruktorów harcerskich i zuchowych. Na zbiórkach, ćwiczeniach i obozach letnich harcerze i harcerki zdobywali najróżniejsze sprawności, uzyskiwali funkcje i stopnie. Coraz więcej instruktorów, odpowiednio wyszkolonych teoretycznie i praktycznie a posiadających stopnie harcerzy orlich, podharcistrzów i harcistrzów podejmowało z pobudek ideowo-patriotycznych pracę z podlaską młodzieżą.

Ruch zuchowy na Podlasiu zapoczątkował swą działalnością w Białej Podlaskiej Aleksander Nikończuk, ówczesny komendant bialskiego Hufca Harcerzy. W tej pierwszej pionierskiej pracy z zuchami pomagały mu Aleksandra Rybska i Janina Silkiewicz (Aftykowa). Pierwsze dwie gromady zuchów zorganizowano w roku 1930 w prywatnej szkole powszechnej w Białej Podlaskiej. W rok później gromada zuchowa powstała z inicjatywy Stanisława Duńskiego w Szkole Powszechnej Nr 3 w dzielnicy Wola w Białej Podlaskiej.

Lata następne to dalszy, pomyślny rozwój pracy metodycznej i programowej podlaskich gromad zuchowych w podlaskich miastach i wioskach. W tym to czasie łączono zajęcia szkolne ze zbiórkami zuchowymi. Opiekunowie gromad zuchowych – harcerze i harcerki tworzyli początkowo tzw. „Drużyny Zuchowców”, przekształcone w „Kręgi Pracy Zuchowej”. W drużynach tych byli nauczyciele: Stanisław Aftyka, Józef Chojnacki, Bronisław Czyżyk, Maria Kołodziej, Helena Nikoliszyn-Markowska, Wiktoria Moniuk, Ewelina Starczewska, Helena Tajchert, Janina Tarwid i Franciszek Ujma oraz przedstawiciele wolnych zawodów, absolwenci i uczniowie szkół średnich m.in. Anna Iwanczewska, Janina Janicka, Janina Jaglak, Leokadia Kubiak, Alina Kulawiec, Władysław Szymański, Maria Szczygielska, Stanisława Osikowska, Władysława Ostapczuk, Stanisława Zajma, Wacław

Hufiec bialskich harcerzy na defiladzie (maj 1936 r.). Hufiec prowadzi hm. Aleksander Nikończuk.

Zbiórka drużyny harcerek przy Gimnazjum Zeńskim im. Emili Plater w Białej Podlaskiej (okres międzywojenny)

Zmigrodzki, Janusz Tuge, Stanisław Szerszenowicz. Opiekunowie gromad zuchowych utrzymywali żywy kontakt z twórcą ruchu zuchowego, harcmistrzem Aleksandrem Kamińskim (autor głośniejszych „Kamieni na szaniec” – przyp. red.), który interesował się wielce pracą i działalnością gromad zuchowych w Białej Podlaskiej i na Podlasiu.

Harcerze z Podlasia byli uczestnikami obozów organizowanych przez hufiec bialski i radzyński na Podlasiu i Lubelszczyźnie m.in. w Serpelicach, Neplach, na Kołychawie (w Białej Podlaskiej), Duryczach oraz w różnych regionach kraju: w Rytrze nad Popradem, w rejonie Zaleszczyk, jak również w specjalnych obozach dla instruktorów harcerskich.

Na rok przed wybuchem drugiej wojny światowej we wrześniu 1939 roku, a więc w roku 1938, osobowy skład Komendy Hufca Harcerzy w Białej Podlaskiej przedstawiał się następująco: hm. Stanisław Duński – hufcowy, hm. Aleksander Nikończuk – zastępca i jednocześnie namiestnik zuchowy, phm Jan Ostrowski – przyboczny, Helena Nikoliszyn-Markowska – zastępca namiestnika zuchowego, harcerz Rzeczypospolitej Tadeusz Ratajewicz – sekretarz komendy hufca, harcerz orli Romuald Lityński, hm. Romuald Zmaczyński i phm. Jan Ostrowski – referenci wyszkolenia drużyn, phm. Tadeusz Miller – referent obozów i wychowania fizycznego, ksiądz Franciszek Szajda – kapelan i M. Jankowski referent kręgu starszoharcerskiego. Komendantką Hufca Harcerzy w Białej Podlaskiej była hm. Aniela Walewska a jej zastępczyniami: Ewa Zdzienicka i Bronisława Jarmaszkiwicz (Radzikowska). O obsadzie osobowej komendy Hufca w Radzynie Podlaskim brak jest pełnej informacji. Wiadomo tylko, że komendantem Hufca Harcerzy (od roku 1935 do roku 1939) był hm. Michał Stefan Lisowski a komendantką Hufca Harcerzy – Maria Tokarska.

Bialski Hufiec Harcerzy w roku 1938 składał się z 14 samodzielnych drużyn, a mianowicie: II Drużyna im. Tadeusza Kościuszki – drużynowy phm. Jan Ostrowski, III Drużyna im. Leopolda Lisa-Kuli – drużynowy, ćwik Ryszard Popławski, IV Drużyna im. Franciszka Żwirki – drużynowy, ćwik Kazimierz Waszczuk, V Drużyna (Wodniaków) im. Krzysztofa Arciszewskiego – drużynowy phm. Tadeusz Miller, VI Drużyna (młodzież rzemieślnicza) im. Jana Kilińskiego – drużynowy, harcerz orli, Czesław Mojsiejuk (wszystkie wymienione drużyny istniały w Białej Podlaskiej – przyp. red.) oraz Drużyna im. Leopolda Lisa-Kuli w Janowie Podlaskim – drużynowy, wyw. J. Chomicz, Drużyna im. Andrzeja Małkowskiego w Kijowcu – drużynowy, wyw. M. Gruza, Drużyna

Podlascy harcerze z obozu w Rytrze maszerują przez Planty w Krakowie (rok 1934)

Hm. Stanisław Duński i hm. Aleksander Nikończuk przy sztandarze Hufca Harcerzy w Białej Podlaskiej (wrzesień 1938 r.)

Hufiec harcerzy na defiladzie w Białej Podlaskiej (maj 1938 r.)

Harcerze w czasie defilady na placu Wolności w Białej Podlaskiej (maj 1938 r.)

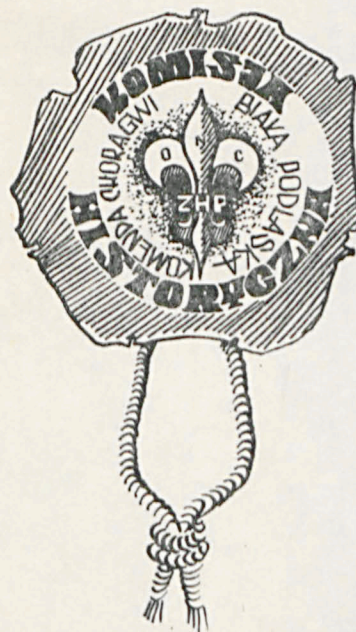

Uroczyste poświęcenie i przekazanie sztandaru Hufca Harcerzy w Białej Podlaskiej (wrzesień 1938 r.)

im. Stefana Czarnieckiego w Kodniu nad Bugiem – drużynowy phm. Antoni Krasieński, Drużyna im. Tadeusza Kościuszki w Konstantynowie – drużynowy, phm. Bronisław Czyżyk, Drużyna im. księdza Stanisława Brzóska w Leśnej Podlaskiej – drużynowy Bolesław Hornowski, Drużyna im. księcia Józefa Poniatowskiego w Terespolu nad Bugiem – drużynowy, ćwik L. Dawidonis, Drużyna im. Tadeusza Kościuszki w Sworach – drużynowy ćwik M. Lewczuk i samodzielny zastęp łączności w Chotyłowiu – zastępowy ćwik, Jerzy Nikoliszyn.

O stanie drużyn w Radzynie Podlaskim, Międzyrzecu Podlaskim, Parczewie i Łosicach oraz o stanie drużyn żeńskich w tych miejscowościach i w Białej Podlaskiej z okresu międzywojennego brak jakichkolwiek wiadomości.

Wybuch drugiej wojny światowej, tragicznej w swych skutkach zamknął wprawdzie ten jeden z pięknych i bogatych rozdziałów historii harcerstwa na Podlasiu, to jednak nie przekreślił jego wyników ideowo-wychowawczych oraz dorobku teoretycznego i praktycznego. Wykazały to niezłomie już pierwsze dni września 1939 roku, jak również cały okres okupacji, kiedy podlascy harcerze i harcerki stanęli do konspiracyjnej a potem do zbrojnej walki z niemieckim najeźdźcą i okupantem o wolność i niepodległość ojczyzny.

WBP Biała Podl.
REGIONALIA

—
VII
—

Harcerstwo

na Podlasiu